

Livija Krofjin

A ZSINÓROS BÁBOKTÓL A BÁB NÉLKÜLI ZSINÓROKIG II.

A HORVÁT BÁBMŰVÉSZET SZÁZÉVES ÉVFORDULÓJÁRA

Bevezetés a második részhez

A horvát bábosok 2020-ban ünnepelték az első eredeti horvát bábelőadás 100. évfordulóját. A horvát bábjáték történetét és a hivatásos bábszínházak munkáját az előző szám ismertette. A folytatás a Művészeti Akadémia szerepét tekinti át, amely új lendületet hozott a horvát bábjáték fejlődésében.

A horvát bábművészet új reménysége

Az 1990-es években a horvát bábszínház válságba került, ami elsősorban a délszláv háborúval, valamint az emberek művészethez és világhoz való megváltozott viszonyával magyarázható. Az idősebb, tapasztalt bábjátékosok utánpótlás nélkül maradtak. Fájóan hiányoztak a képzett bábszínházi rendezők, tervezők és bábkészítők, és ezzel együtt a bábjátékosokra jellemző sajátos gondolkodásmód, a szakértelem, a formanyelvi kísérletezés, a vakmerő új megoldások és a valódi sajtófigyelem. A bábművészeti oktatás megszervezéséért folytatott több évtizedes küzdelem eredményeképpen valósult meg az egyetemi szakképzés az Eszéki Művészeti Akadémia falain belül – amely ma Művészeti és Kulturális Egyetem néven a Josip Juraj Strossmayer Egyetem tagintézménye. Az Akadémia a 2004/2005-ös tanévben kezdte meg önálló működését. A színész és bábművész képzést a Színművészeti Tanszék szervezte meg. Az alapképzés után a mesterképzésen választhatják valamelyik szakirányt, vagy folytathatják mindkettőt, de felvehetik a mozgásszínház vagy a bábrendező kurzusokat. Utóbbi első évfolyama a 2019/2020-as tanévben kezdte meg tanulmányait. A bábtervezői és bábkészítői képzések a Kreatív Technológia Tanszéken folynak.

A hároméves színész alapképzésen a hallgatók elsajátítják az összes alapvető bábtechnikát:

a tárgyanimációt, a kesztyűsbábot, a marionettet, a botos bábot és bunrakut. A mesterképzés során ismerkednek meg az árnyjátékkal és számos más technikával. Különös figyelmet szentelnek a báb és mozgatója közötti kapcsolat feltárására. Az alapképzés harmadik évét vizsgáló előadás, míg a mesterképzést diplomaelőadás zárja, ami egyéni vagy csoportos projektmunkát takar. A kurzus a horvát szakemberhiány miatt kezdetben erősen támaszkodott a neves, külföldről érkező vendégoktatókra. Különösen jó együttműködés alakult ki a szentpétervári, a szófiai és a prágai egyetemekkel. A vendégoktatók által a hallgatók más szemszögből tekinthetnek a bábművészetre és találkozhatnak külföldi munkamódszerekkel.

A záróvizsgákon a kreativitás és a sokféleség szenvédélyes előadásait láthattuk. Miután a hallgatók a képzés során elsajátították az összes alap – egyesek szerint régimódi – bábtechnikát, a záróvizsgájukra szabadon választhatják meg a témakört és a kifejezőmódot. A gyerek- és tündérmeséktől kezdve az univerzális kortárs problémákig a témák igencsak változatosak: ökológiai válság, emberek közötti kapcsolatok, sokféleség elfogadása és ezekhez kapcsolódó kérdéskörök, melyeket teljes érzékenységgel és odaadással tárgyalnak. Sokan döntenek a klasszikus technikák mellett. Ez azonban semmiképpen nem jelenti azt, hogy a könnyebb utat választják, hiszen a bábtechnikák hagyományait megtartva új életre keltik azt, azaz kortársainkká teszik a klasszikusokat. Egyesek a kesztyűs bábokkal a Punch és Judy tradícióhoz nyúlnak vissza, de teljesen aktuális szöveggel. Mások a marionett bonyolult technikájával a forma vitalitását mutatják be. Megint mások a tárgyjáték sokféleségét használják ki – például léggömbökből

építenek szereplőket vagy testrészeket animálnak –, de használnak asztali bábokat, árnyjátékot, feketeszínházat... Sőt, kísérleteznek a fény új megjelenéseivel, amivel fantasztikus jelenségeket hívnak életre. Előadásaikban gyakran bontják ki az ember-báb kapcsolat különböző variációit.

Örömteli eseménynek számított, hogy Tamara Kučinović, miután befejezte szín- és bábművészeti tanulmányait az eszéki egyetem elsőként végzett évfolyamán, felvételt nyert a szentpétervári bábreadező szakra. Visszatérését követően ő lett Horvátországban az első diplomás bábreadező. Nem riad vissza sem a fontos témáktól, sem pedig a mély érzelmektől. Beszél életről és halálról, barátságról és árulásról, identitásról, az arroganciában rejlő veszélyekről, szomorúságról, boldogságról, szerelemről. Rendezései sosem egyszerű adaptációk, pontosan tudja, hogy mit akar közölni, és ehhez a mondanivalóhoz keresi meg a lehető legjobb formát. Alkotásaiban, a történetmesélésben és a közönség meghódításában a bábok, a színészek, a zene és a fény egyaránt fontos szerepet tölt be. Az eszéki egyetem oktatóként alkalmazza Tamara Kučinovićot. Mind az alap-, mind pedig a mesterképzésen számos kurzust tart, és ő lett az újonnan indult bábreadező szakirány vezetője. Az általa mentorált hallgatók előadásai a legtöbb hivatásos produkciónál mind témafelvetésben, mind kifejezőmódban jobbnak bizonyultak.

Álljon itt néhány példa: A *szívárvány*¹ című bemutató Dinko Šimunović (1873–1933) horvát szerző 20. század elején játszódó történetét dolgozta fel. A főszereplő kislány egy hagyományos patriarchális társadalomban, szabályok által uralt, nagyon kegyetlen környezetben nőtt fel. Annak ellenére, hogy a Srna (jelentése: őszuta) nevet élénk, vidám és játékos természetének köszönhette, mégsem futkározhatott, ugrálhatott, úszkálhatott vagy mehetett ki a szabadba... Csak azért, mert lánynak született, és mivel csak a fiúknak engedték mindezeket. Srna egyetlen kívánsága az volt, hogy fiúvá válhasson.

Azt hallotta, ha átfut a szívárvány alatt, a vágyai valóra válnak. Ezért, mikor a szívárvány megjelent az égen, Srna futott, futott és futott a mezőkön át, mígnem beleesett egy tóba és megfulladt. Kétségbeesett szülei megértették, hogy a tragédiát a szigorú nevelésük okozta, és folyóba vetették magukat. Érdekes, hogy ez a ma oly távolinak tűnő történet milyen nagy hatást gyakorolt napjaink fiataljaira. Valószínűleg nem tudták, hogy valaha ez milyen valóságos helyzet volt. Lehet, ezek a béklyók ma már nem léteznek, viszont a mai fiatalok így vagy úgy mindannyian ütköztek már akadályokba az életük során. A hallgatók ezekhez az erős érzelmekhez kerestek kifejezőmódot. A szereplőket kőből készítették, hogy érzékeltessék a környezet szigorúságát és – a szavaikkal élve – kőbe vésett szabályait. Az egész látványvilágot meghatározták az olyan természetes anyagok, mint a víz, az agyag és a homok; és mivel a Šimunović által leírt vidék kietlen, terméketlen és sziklás, így a kövek használata egyszerre leíró és metaforikus jelentőséggel is bír. A hallgatók a szereplők elkészítésekor nem törekedtek a humán forma utánzására, hanem a figurákat két darab kővel jelenítették meg. A mozgató egyik kezében tartott nagyobb kődarab alkotta a testet, míg a másikban egy kisebb jelezte a fejet. Felismerték, hogy ezek a bábok mozgásukban elég korlátozottak, ezért minimális, ugyanakkor pontos és sokatmondó animációra volt szükség. Csak egy mozdulatot, egy jelet lehet bemutatni egyszerre, amit egy mondattal vagy kifejezéssel kísérhettek csupán: egy impulzus, egy nagy gesztus és egy megszólalás. Emellett az anyag természete alakította a játékot: az egymáshoz csapódó kövek hangja, a súlyuk, a gyorsaságuk vagy éppen a lassúságuk, éles vagy gömbölyded széleik, keménységük, törékenységük és a méretük.

A kis kerek kövek azokat a fiúkat ábrázolták, akik szabadon játszhattak, akik még nem váltak keményné és rideggé, mint a felnőttek. Érdekes, hogy Srnát

1 A Színművészeti Tanszék bábművészet hallgatóinak diploma előadása. Rendező: Tamara Kučinović. Oktató: Maja Lučić. Díszlet és bábterv: Tamara Kučinović, Maja Lučić és minden szereplő. Előadók: Nikša Eldan, Filip Eldan, Kristina Fančović, Nino Pavleković, Luka Bjelica, Petra Šarac / Sara Lustig. Bemutató: 2015. május 16.

A szivárvány, (Duga), 2015.
R: Tamara Kučinović

A legjobb barátok
(Najbolji prijatelji)

A papír mögött
(Behind the Paper)

A Halál, avagy az Életről, 2019. Rendező-mentor: Tamara Kučinić

Gogol: *A felsőkabát (Kabanica)*, 2013/2014. Rendező: Tamara Kučinić, mentor: Maja Lučić

Az első bűn (Prvi grijeh)

éles élű kövekből alkották meg, amivel kortalan érettsége, illetve az élet nehézségeiről szerzett tudása mellett sajátmagával és környezetével vívott belső harcát is szeretnék volna jelezni.

A két női karakter, Klara és Sava agyagból készült, mivel ők abban az idilli faluban éltek, ahol Srna egy rövid ideig boldog lehetett, szabadon futhatott és ugrálhatott. Az egész falu lágy textúrákból készült: ágakból, földből és agyagból. Az alapanyagok jeleztek a szereplők és a helyszínek közötti kapcsolatokat, hangsúlyozva azt az elképzelést, hogy a hely meghatározza a karaktert. Emellett pszichológiai jellemvonásokat is mutattak: Klara és Sava „puhább” személyek, mint a Čardačan család kemény „sziklája”.

A színház műfajára nem annyira jellemző módon itt a szagok is fontos szerepet játszottak a hangulat megteremtésében. Az elviselhetetlen hőséget a hallgatók a kezükkel dörzsölt szalmaszálakkal imitálták, ami hangban tücsökcripelést idézett, míg az égő szalma szaga a füledt és fullasztó meleg érzetét keltette. A víz szintén hallhatóvá és láthatóvá vált: rohanó patakot vagy kimerült emberek által hallatott sóhajokat jelenített meg. Mindezt verbálisan csak pár szó fejezte ki: „tikkasztó”, „hőség” és „verejtékcseppek”. A bábhasználatnak köszönhetően egész idő alatt sikeresen megőrizték a Šimunović történetében szereplő szavak ritmusát és muzikalitását.

Az egyik évfolyam hallgatói attól sem riadtak vissza, hogy a halál témáját válasszák. Sőt egészen odáig merészkedtek, hogy a Halál szimbólumát szereplőként is megjelenítsék!² Saját szöveget írtak, kidolgozták a kompozíciót, a színészi munkát és a mozgatót. Az előadásra készülve arról beszélgettek, hogy milyen érzés lehet Halálnak lenni, hogy van-e bámi szabadideje, van-e főnöke, ő választja-e ki, hogy ki haljon meg vagy az idő dönti el? Meg akarták találni és érzékelteni a Halál hangját, illatát, ízét és érzését. Ezt többféle módon tették, lássunk két példát!

Nagyon erőteljes és megható jelenet lett az elektromos vízforralók „animációja”: a vízforralók által kibocsájtott gőzt a *Schindler listája* című film zenéje kísérte. Ez a kép valószínűleg a zene nélkül is a gázkamrákat juttatta volna az eszünkbe. A kánák által kilehelt gőz egyaránt szimbolizálta a haladókló testeket elhagyó lelkeket és az azt kiváltó okot, a gázt. Nem volt szükség semmi más „animációra”. Gőzölgő vízforralók végtelen sora haladt a színpadon, ahogy kézből kézbe adogatták azokat, majd örökre elhagyták a színt. Szükségtelenné vált bármilyen akció, reakció vagy impulzus. A vízforralók önmagukat játszották: csendes megjelenésükkel, gyengéd mozogásukkal, vagy akár statikusságukkal. Minden bennük összpontosult, minden energiát rájuk irányítottak. A reménytelenséget, a sors elfogadását, valamint a méltóságteljes és csendes eltávozást jelenítették meg.

Az életért vívott harcot, egy kislány halálát madártollakkal mutatták be. Az első jelenetben a főszereplő egy halom fehér tollból született meg. A több száz világra érkező gyermek közül az egyik toll egy Nora nevű lányt reprezentált. Ekkor történt valami, ami korábban még soha: a Halál hagyta, hogy a kislány leessen. Ennek ellenére ez nem szomorította el, a Halál tudta, hogy újra találkozni fognak. A további cselekmény a következő jelenetekből bomlott ki: Nora ötödik születésnapja, amit eltérő színű lámpákkal és stroboszkóppal megvilágított tollakkal ábrázoltak. Egy steril kórházban diagnosztizálták a kislány leukémiáját, amit egy egyre nehezebbé és sötétebbé váló, különböző színű vízzel és tintával színtültig megtöltött akváriummal jeleztek. Kómába esésekor Nora örült, mert azt hitte, hogy a Halálnak köszönhetően megmenekült – ezt a toll vízbe mérítésével mutatták meg, így az vékonyknak és gyengének látszott. Végül visszatért az életbe, hogy elbúcsúzhasson szüleitől. Felépülését a toll megszáritása, a korábbi megjelenés visszanyerése fejezte ki. Ezt követte a hajvágás traumatikus tapasztalata, amikor ollók kopasztották meg. Mivel a lány a tenger

2 A *Halál, avagy az Életről* című előadás a Színművészeti Tanszék bábművészet hallgatóinak diplomaelőadása. Rendező: Tamara Kučinović. Oktató: Maja Lučić. Előadók: Antonia Mrkonjić, Josipa Oršolić, Gabrijel Perić, Stipe Gugić és Katarina Šestić. Bemutató: 2019. március 19.

Köss gúzsba, oh lelkem, sevdah
(*Pleti mi, dušo, sevdah*), 2018.
Fotók: Ivan Špoljarec

mellett élt, még sose látott havat. Az első hóesés és hóangyal-készítés élményének érzékeltetéséhez a tollak tökéletes alapanyagának bizonyultak. Nora szüleitől való búcsúját egy madárrajt idéző jelenettel oldották meg, ahol a kislány körül lágyan lebegő tollak csapatával ő maga is szeretne útrakelni. Az előadás végén Nora beleegyezését adta a Halálnak, hogy magával vigye – szabadon és boldogan.

Ezekben a produkciókban volt katarzis. A közönség általában könnyes szemmel távozott. Kaptak valami elgondolkodtatót, ugyanakkor boldogok lehetek, hiszen jó előadást láttak.

A 2018-ban végzett évfolyam tökéletesen átérezte a pillanat fontosságát, annak a pillanatnak a jelentőségét, amikor egy élet a végéhez közelít, és azt, amikor a jövő bizonytalanná válik. Mikor tudatosult bennük, hogy ez az utolsó közös munkájuk, egyértelműen rájuk telepedett a nosztalgia, amit sevdahkal fejeztek ki. A bosznia-hercegovinai sevdah vagy sevdalinka egy egyedülálló zenei kifejezőmód, ami a török hódítások viharos korából származik. Néha a portugál fadohoz hasonlítják, míg mások a boszniai bluesként emlegetik. Sevdalinka általában

a vágyakozásról, a szenvedélyről és a szerelmi bánatról szól, s a különböző vallási és kulturális háttérrel rendelkező hallgatóságban erős érzelmeket kelt. A sevdah egyik legeredetibb meghatározását az a fiú adta, aki azt mondta, hogy „Ez az, amikor apa egyszerre énekel és sír!” Fialat horvát férfiak és nők létrehoztak egy csodálatosan modern műsort, ami a sevdah tradicionális szellemét idézte meg.³ A kiválasztott dalok tematizálják a szerelem utáni vágyat, bánatot, a viszonozott és viszonzatlan érzelmeket és mindenféle szerelmet, az anyaitól az erotikusig, az örömtelítől a fájdalmasig.

Egy fiatal férfi és lány szerelmének születéséről szóló dalt a színész és színésznő között ide-oda-tekergető vörös fonalakkal ábrázolták, ezek hálójá a kapcsolat szimbólumává vált. A piros szín a szerelem melegségét, az azzal járó szenvedélyt és tüzet jelképezte. De tüzes folyójuk felett lassan olvadozó, eltűnő viasz szív lebegett, ami a szerelem elmúlására utalt.

Egy nő, aki az „Igazira” várt, egy fekete tokba zárt harmonikaként, a körülötte zsongó férfiak pedig cérnaszálakon függő kulcsokként jelentek meg.

3 *Köss gúzsba, oh lelkem, sevdah (Pleti mi, dušo, sevdah)* című előadás a Színművészeti Tanszék bábművészet hallgatóinak diploma előadása. Oktatók: Tamara Kućinović és Maja Lučić. Tanársegéd: Katarina Arbanas. Előadók: Matea Bubljić, Matko Buvač, Andro Damiš, Anna Jurković, Petra Kraljev, Gordan Marijanović, Tena Milić Ljubić, Luka Stilinović. Bemutató: 2018. február. Az előadás bemutatását Matea Bubljić diplomamunkája segítette.

Amikor az „lgazi” férfi kinyitotta és kitérta, a tokból vörös ruhaanyagok estek ki a negligzé vagy az elvesztett szüzesség emlékeiként. A harmonika sóhajtott, majd dalra fakadt. Az „lgazi” távozásakor – aki nyilvánvalóan nem az volt – zokogásban tört ki: azaz a fújtatóját remegtették. Az így kiadott hang csendes pityergést idézett, amit a véletlenszerű diszharmonikus hangok leütése végső fájdalmas sírássá fokozott.

Láthatatlan zsinórokkal mozgatott régi cipőkkel, egy üres hintaszékkel, és a kitergetett lepedők mögött fokozatosan elhalványuló árnyképpel jelenítették meg egy halott édesanya emlékét.

Az egyik legfájdalmasabb dal egy síró anyáról szól, aki a háborúban öt fiát siratta el. A színésznő az ölben összegubancolódott fonalfoszliányok csomóit tartotta. A tehetetlenség, a kétségbeesés és a bánat érzését játékaival ébresztette fel: az anyaméhben

való létezését a fonalak összeszorítása imitálta; a szálak eltépése és kibogozása, a zsinórok elejének és végének megkeresése.

És így tovább. Sevdalinka jelenetfűzéreit fonalak kötötték össze. Csomóztak, szakítottak, felgyújtottak, lengettek. Valamikor a szerelmesek közti erős kötelék volt, máskor az anyát és a csecsemőt összekötő köldökzsinór. A kötött gyapjú egyszer melegséget árasztva nagyanyáink által készített sálakra, pulóverekre és zoknikra emlékeztetett, más alkalommal összefonódó történeteket vagy valami új létrehozását jelentette. A szálak mintha a semmiből törtek volna elő a színre, behálózták az egész színpadot, az egész teret mozgásba hozták – látszólag segítség nélkül – , az animátorok csak életet lehelték beléjük, majd visszavonultak. A zsinóros báboktól a báb nélküli zsinórokig. Egy új technika: tiszta varázslat!

Fordította Lovas Lilla

THE 100TH ANNIVERSARY OF CROATIAN PUPPETRY

In 2020, Croatian puppeteers celebrated the 100th anniversary of the first original Croatian puppet show. The history of Croatian puppetry and the work of professional puppet theaters there were featured in the previous issue of *Art Limes*. This sequel reviews the role of the Academy of Arts, which has brought a new impetus to the development of Croatian puppetry. As a result of decades of struggle to organize puppetry education, university level vocational theater training has been realized within the walls of the Osijek Academy of Arts. The Academy began its independent operation in the 2004/2005 academic year. Training for actors and puppeteers was organized by the Department of Drama. After the undergraduate program, students can choose one of these specializations in the master's program, or they can continue both along with additional movement theater or puppetry courses. The first class in puppetry was offered in the 2019/2020 academic year. Courses for puppet design and puppet making are held in the Department of Creative Technology. It was a significant honor for Tamara Kučinović to be admitted to the puppetry program in St. Petersburg after completing her first year studies in theater and puppetry at the University of Osijek. When she returned, she became the first graduate puppet director in Croatia. Her productions are never simple adaptations: she uses the best possible formal devices for puppets, actors, music, lights and setting to win over her audiences with a unique approach to storytelling. The University of Osijek employs Tamara Kučinović as a lecturer and head of the newly launched program in puppetry specialization where she teaches a number of courses in both undergraduate and master's programs.